

YANGI O'ZBEKISTON: FANLARARO TADQIQOTLAR MAYDONI

respublika ilmiy-nazariy konferensiya

“QO‘RQMA” ASARIDA ARXAIK SO‘ZLAR DISKURSIV TAHLILI

Abdulkarimova Robiya,

University of Business and Science

Filologiya va tillarni o‘qitish: o‘zbek tili yo‘nalishi I-bosqich talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada Javlon Jovliyevning “Qo‘rqma” asarida qo‘llanilgan eskirgan so‘zlar, xususan arxaik birliklar tahlil qilinadi. Eskirgan so‘zlarning leksik-semantik xususiyatlari, ularning tarixiylikni ifodalashdagi o‘rni hamda badiiy matndagi vazifasi yoritiladi. Asardagi misollar asosida arxaik va tarixiy so‘zlar ikki guruhga ajratilib, ularning qo‘llanish sabablari va badiiy-estetik ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: Eskirgan so‘zlar, arxaizm, tarixiy so‘zlar, leksika, badiiy matn, tarixiylik, semantika, til taraqqiyoti.

Annotation. This article analyzes archaic words used in Javlon Jovliyev’s work “Qo‘rqma”. The lexical-semantic features of obsolete words, their role in expressing historical context, and their function in literary text are examined. Based on examples from the work, obsolete words are divided into archaic and historical groups, and their artistic and stylistic significance is revealed.

Keywords: Obsolete words, archaism, historical words, vocabulary, literary text, historicity, semantics, language development.

Аннотация. В данной статье анализируются устаревшие слова, в частности архаизмы, использованные в произведении Жавлона Жавлиева «Qo‘rqma». Рассматриваются лексико-семантические особенности устаревшей лексики, её роль в передаче исторического колорита и художественной выразительности текста.

Ключевые слова: Устаревшие слова, архаизмы, исторические слова, лексика, художественный текст, историчность, семантика, развитие языка.

Adabiyot azaldan har bir xalqning ma’naviy hayoti, tarixiy xotirasi va madaniy merosini aks ettiruvchi muhim vosita hisoblanadi. Har bir xalq o‘z tarixini, qadriyatlarini va dunyoqarashini badiiy asarlar orqali avlodlarga yetkazadi. Shu jihatdan o‘zbek adabiyoti ham boy tarixiy qatlamga ega bo‘lib, unda tilning turli davrlarga xos xususiyatlari yaqqol namoyon bo‘ladi. Javlon Jovliyevning “Qo‘rqma” asari ham o‘zbek xalqining tarixiy voqealari, ijtimoiy hayoti va ruhiy kechinmalarini aks ettiruvchi muhim asarlardan biridir. Ushbu asarda eskirgan so‘zlar, xususan arxaik birliklarning qo‘llanilishi matnga tarixiy ruh bag‘ishlaydi hamda badiiy tasvirni yanada jonli qiladi. Eskirgan so‘zlar tilning passiv qatlamiga kirib, ular kundalik nutqda kam qo‘llanadi, biroq badiiy adabiyotda muhim stilistik vosita sifatida xizmat qiladi.

Eskirgan so‘zlar o‘zbek tilining tarixiy taraqqiyotini aks ettiruvchi muhim leksik qatlam hisoblanadi. Javlon Jovliyevning “Qo‘rqma” asarida bu birliklar faol qo‘llanilib, asarning badiiy-estetik qiymatini oshirishga xizmat qiladi. Ushbu asarda eskirgan so‘zlar ikki guruhga — tarixiy va arxaik so‘zlarga ajratilib tahlil qilinadi. Tarixiy so‘zlar o‘zlari ifodalagan tushuncha bilan birga eskiradi. Masalan, “Buyuk Temur sag‘anasiga...” jumlasidagi sag‘ana so‘zi tarixiy obyektni ifodalab, o‘tmish davr muhitini yaratadi. [J. Jovliyev,13]

Shuningdek, “Faqat sovut davrlaridagini...” jumlasidagi sovut so‘zi qadimgi harbiy himoya vositasi bo‘lib, bugungi kunda faol qo‘llanilmaydi. [J. Jovliyev, 16]

Yana “mirshablar sud qilmaydi...” misolida mirshab so‘zi eski davr tartibot posboni ma’nosini bildirib, hozirgi “politsiya” tushunchasiga mos keladi. [J. Jovliyev, 51]

Bundan tashqari, jadidlar, dohiy kabi birliklar ham tarixiy davr ijtimoiy-siyosiy muhitini ifodalashda muhim ahamiyat kasb etadi [J. Jovliyev, 32; 41].

YANGI O'ZBEKISTON: FANLARARO TADQIQOTLAR MAYDONI

respublika ilmiy-nazariy konferensiya

Arxaik soʻzlar esa tushuncha saqlangan holda, uning ifodasi eskirgan birliklar hisoblanadi. Asarda “*Men eliboylar gapini anglamayman...*” jumlasidagi *eliboylar* soʻzi hozirgi nutqda kam ishlatiladi va uning oʻrmini boshqa zamonaviy ifodalar egallagan.[J.Jovliyev,18].

“*Julgʻunzorga urilayotgan garmse...*” jumlasida *garmse* soʻzi kuchli issiq shamolni ifodalab, obrazlilikni kuchaytiradi [J. Jovliyev, 27].

“*Eshon qishloq kayvonilari bilan kelib...*” misolida *kayvoni* soʻzi jamiyatdagi yetakchi ayol obrazini aks ettiradi [J.Jovliyev,41].

Shuningdek, “*Lolaning boybichcha xolasi...*” birikmasidagi *boybichcha* soʻzi ijtimoiy mavqeni bildiruvchi arxaik birlik hisoblanadi [J.Jovliyev, 47].

“*Ustod omonmisiz?*” jumlasidagi *ustod* soʻzi bugungi kunda ham qoʻllansa-da, unda tarixiy-uslubiy boʻyoq saqlanib qolgan [J. Jovliyev, 61].

“*Olmoniyada taʼlim olib...*” va “*Olmoniyada tahsil olgan talabalar...*” misollarida Olmoniya soʻzi hozirgi “Germaniya” soʻziga sinonim boʻlib, arxaik qatlamga mansubdir [J. Jovliyev, 72].

Ushbu arxaik birliklar orqali muallif qahramon nutqini individuallashtiradi, tarixiy muhitni jonlantiradi va matnga milliy ruh bagʻishlaydi. Ayniqsa, murojaat shakllari va ijtimoiy munosabatlarni ifodalovchi soʻzlar badiiy tasvirning taʼsirchanligini oshiradi. Demak, arxaik soʻzlar asarda nafaqat eskirgan leksik birlik sifatida, balki muhim badiiy vosita sifatida ham namoyon boʻladi.

Xulosa qilib aytganda, Javlon Jovliyevning “*Qoʻrqma*” asarida eskirgan soʻzlarning qoʻllanilishi muhim badiiy hodisa sifatida namoyon boʻladi. Ayniqsa, arxaik soʻzlar orqali asarda tarixiylik, milliylik va obrazlilik kuchaygan. Tahlil natijasida eskirgan soʻzlar asarning badiiy qiymatini oshirishi, til boyligini namoyon etishi va kitobxonni tarixiy muhitga olib kirishi aniqlandi. Shu sababli bunday leksik birliklarni oʻrganish tilshunoslik va adabiyotshunoslik uchun muhim ilmiy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jovliyev J. *Qoʻrqma* asari
2. Oʻzbek tilining izohli lugʻati
3. Hojiyev A. *Oʻzbek tili leksikologiyasi*
4. Rahmatullayev Sh. *Hozirgi oʻzbek adabiy tili*
5. Yoʻldoshev B. *Tilshunoslik asoslari*